

CONSCIÈNCIA NACIONAL I CLASSES SOCIALS A REUS (1868-1938)¹

Pere Anguera

a) En redactar aquestes línies, sóc conscient de la seva limitació. És un treball aproximatiu, esquemàtic i parcial, i per tant sols vàlid de forma provisional. Crec, però, que si volem arribar a conèixer quina ha estat realment l'evolució del pensament nacional, en les seves mostres externes, cal impulsar els estudis sectorials, per poder situar cronològicament la seva aparició escrita en llocs concrets i qui són i qui representen, els seus capdavanters.

b) Al llarg del segle XVIII seran nuls els testimonis escrits de reafirmació nacional. No crec lícit considerar una mostra de nacionalisme el fet que, durant tot el segle, el paperam oficial i oficiós, civil i eclesiàstic, es redactés en català. La dosi de "catalanisme" hi ha de ser tant o menys considerable que la de la inèrcia i la ignorància. La prova estaria en la facilitat amb què es passa al castellà quan el text s'imprimeix. Per exemple, en el gruixut opuscle dedicat a les festes de la beatificació de Bernat Calvó, tan sols uns pocs versos estan redactats en català.¹ En canvi tot i les reiterades confessions d'admiració i fidelitat que fa, a Felip V, el memorialista Celedoni Vilà, redacta els seus textos en català, amb molt poques excepcions. Caldria mirar fins a quin punt és lícit i correcte establir la dicotomia austracisme-naciona-

lisme català en el segle XVIII, i aleshores valorar oportunament si la profusió d'àligues de ferro forjat en els balcons de la població, que semblen transpirar una subterrània mostra d'austracisme, ho són també de fidelitat i d'amor al país, més quan hem vist que els austracistes no s'estaven d'abandonar el català en els seus pamflets.

c) Cal esperar endinsar-nos en el segle XIX per trobar testimonis feaents. El moment on confluiran les declaracions serà durant el període revolucionari de 1868, on no cal oblidar que hi va haver la màxima llibertat expressiva. Hi ha, tanmateix, un testimoni més reculat. Andreu de Bofarull, en el prefaci de la primera edició dels seus annals de Reus publicat el 1845, parla de quan "*Cataluña se vio invadida por un ejército que no hablaba nuestra lengua, y nos arrebató las sabias instituciones que cual reliquia veneraba desde el tiempo de D. Ramon Berenguer IV y de D. Jaime I. Reus se unió al movimiento general de independencia*". Hi ha dues paraules remarcables en un autor que escriu sempre en espanyol tret de mitja dotzena de versos; "independència" i "arrebató". El seu germà Antoni Bofarull, historiador i insigne home de la renaixença, insinuarà ja la possibilitat dels PPCC: "*olvidadas de su origen común hemos visto provincias que, con-*

¹ "Relación de los sagrados alborozos en que prorrumpió la siempre insigne y antiquísima villa de Reus..." Barcelona 1733. Cal tenir en compte que opuscles molt més reculats es troben en idèntiques circumstàncies: "Festiva aclamación (...) por la alegre venida (de...) D. Carlos III de Austria...", Barcelona 1705 o "La muerte vencida en su triunfo...", que recull el sermó fet el mateix any en els funerals reusencs pel príncep de Darmstadt.

siderándose diferentes de sus iguales por habitar en territorios que la geografía no ha bautizado con el mismo nombre, se han arriado fácilmente a otros de costumbres diversas, con preferencia a las que en sus días de gloria fueron sus hermanas".²

El 1868, coincidiren en la reafirmació nacional testimonis diversos per l'estratigrafia social i la ideològica: Un capellà, un oli-garca i uns teixidors. El reverend Barberà fa memòria de les "antigues glòries catalanes" i de la potència del català com a idioma per resistir els embats. M. Pons afirma preferir la independència de Catalunya a la república federal i J. Morlans, M. Grases i J. Pàmies parlen d'indústria nacional referida al Principat.³ El testimoni, o millor el ressò que amaga, vindrà reblat per l'acord de la Junta Revolucionària de treure els retrats dels borbons i subsituir-los per orles amb els noms dels consellers austracistes locals.⁴

Fins en aquest moment l'ensenyança es feia en bona part en català, com ho demostra la queixa que el 1878 fa J. Martí i Folguera, en afirmar que "*cincuenta años atrás en todas las escuelas de Cataluña la enseñanza era completamente catalana*" mentre en aquell moment ni tan sols s'ensenyava la llengua.⁵

Passada l'eufòria del 1868 i els seus ròssecs, el panorama torna a quedar erm. L'única excepció és el "Juguet en català titulat lo sereno y'l borratxo", on el darrer comenta

deixant translluir una consciència d'ocupació: "A guapo, ja ha arribat la tropa; / ja cantan en castellà". La importància del text és plena ja que prové de la literatura popular i tot fa creure que recull el pensar real del poble. Tal volta convé recordar que durant els fets del 1868, tot i mantenir el castellà com a llengua oficial, els diversos papers de propaganda ideològica en forma de sainets són, sense excepció, en català.

d) L'entorn, no sols local sinó de tot el Principat, en la tercera dècada del segle demanava una concreció: aglutinar en una entitat tots els nacionalistes. A finals del 1883, P. Font de Rubinat, R. Vidiella i A. Pascual Cugat, vinculats a la indústria i als interessos agraris, impulsaven l'Associació Catalanista de Reus, per tal de "reanimar l'esperit català" i fomentar l'estudi de tot allò que fos referent a Catalunya. L'1 de febrer del 1884, es féu públic el manifest que fou signat per cent vint-i-quatre persones, de totes les classes socials i entre elles cinc capellans. A més s'hi adheriren gent de deu localitats properes i dos de Madrid. L'aiguabarreig de signants motivà la prohibició explícita, en els estatuts, de parlar de política i de religió.⁶ El 1886 es constitueix el Consell Regionalista per a participar en política i en el mateix any presentava a Joaquim Borràs i de March com a candidat catalanista a les eleccions provincials; Borràs fou derrotat en els comicis.⁷

² "La lengua catalana considerada históricamente", Barcelona 1858. Per a més detalls, el meu treball: "La consciència nacional a Reus els segles XIX i XX", Papers de formació nacional, 1. Reus, 1978.

³ Abraham Zacuth (J. Ma. de Barberà): "Lo prodigi del segle", Tarragona 1868, pp. 153. M. Pons: "Al Sr. D. Fernando Garrido", full solt, AHM, 1868. Morlans, Grases, Pàmies: "Proyecto para el mejoramiento de la industria algodonera en Cataluña y de la clase obrera que a ella se dedica", a "Diario de Reus", 15 de setembre de 1868.

⁴ Actes de la Junta Revolucionària, sessió del 13 de novembre de 1868. Els noms corresponen a proposta de Güell i Mercader a jurats de 1706, 1705, 1707 i 1712. El cas reusenc no era únic, i caldria fer una revisió de tot el moment. I. Carbó publica un article en el "Diario de Tarragona" del 10 d'octubre de 1868 admetent també la independència. Per la seva banda la junta tarragonina acorda el 5 d'octubre de 1868: "siendo el uniforme, llamado gramallas, que usan los Pregoneros un signo de oprobio para Cataluña, por cuanto Felipe quinto, después de destruir las libertades del país ordenó que la honrosa toga de los Concellers en cap la usasen los Pregoneros, denigrando así la primera magistratura del pueblo, por cuya razón ha quedado suprimida hace mucho tiempo semejante costumbre en gran parte de poblaciones; el Ayuntamiento ha acordado desaparezca de esta ciudad dicho abuso" (Sessions, foli 163).

⁵ "Apuntes sobre el estado actual de la lengua catalana", a "El eco del Centro de Lectura", 20 de gener de 1878.

⁶ J. Santasusagna: "Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins a l'any 1900", pp. 333-337.

⁷ Idem. 338.

L'Associació Catalanista, conscient de la importància de l'ensenyament, convencé els mestres a fer-ne del català i el 1888 publicà el llibret "Primers passos en l'ensenyança de la lectura de la llengua catalana" del seu secretari Salvador Vilanova.⁸

Vist el panorama, no ha d'estranyar que el Missatge a la Reina Regent del 1888 fos signat pel president de L'Associació i el del Consell i pels directors de "Lo somatent" i "La veu del Camp",⁹ ni que el 1892 Font de Rubinat fos ponent de les Bases de Manresa, com un altre reusenc afincat a Barcelona, Antoni Aulèstia i Pijoan. Altres quatre reusencs hi anaren com a delegats.¹⁰ La segona assemblea de la Unió Catalanista es féu a Reus l'any següent amb gran assistència de públic. Sembla que Font de Rubinat hi féu importants intervencions.¹¹ El 1897 el president de l'Associació Catalanista i el director de "Lo Somatent" signen, en nom de les seves entitats, el missatge dels catalans al rei dels hel·lens.¹² El 7 de gener del 1900 els joves de l'Associació, que trobaven la seva vida lànguida, crearen la Lliga Catalanista que s'adherí a la Unió Catalanista, tot seguit. La nova entitat tingué un gran èxit i ben aviat els socis foren nombrosos.¹³ Poc després, un grup de joves que publicava la revista "Pàtria nova" hi entrà i li donà un caràcter molt més esquerrà, popular i autènticament nacional. Els de "Pàtria nova" afirmaren la unitat nacional dels PPCC i veien "l'estat espanyol format per les nacions Castella, Galícia, Bascònia i Catalunya" i es consideraven "nacionalistes per convenciment i autonomistes per transacció" tot esperant la "Federació uni-

versal dels pobles lliures".¹⁴ Aquest eixamplament de la base permetrà que el diari "Lo somatent" arribi a fer una tirada de 600 exemplars.¹⁵ La conversió del catalanisme en una autèntica força popular ve donada per la fundació del "Foment Nacionalista Republicà", que el 26 d'octubre del 1906 feia conèixer el seu manifest. Els del Foment hi marcaven les diferències existents entre els nacionalistes i els autonomistes: afirmaven que els primers volen la llibertat dels pobles mentre que els segons es limiten a la política regional. Confessen que provenen de la unificació de la Lliga i el "Centro republicano democrático federal" i que volen "l'autonomia integral de Catalunya així com de les demés Nacionalitats components de l'Estat Espanyol, dintre la forma de govern republicana" i ho justifiquen dient que és impossible la defensa de les llibertats individuals quan s'obliden les col·lectives i el que és més important, "considerant a l'ensem que de poc li serviria al treballador el disfrutar moralment de la més absoluta autonomia si materialment el deixaven en condicions que no li permetien sostreure's de la influència de qualsevol altra classe social (...) ajudarem en quant ens sigui possible totes les manifestacions i reformes que puguin contribuir al reivindicament i millora de les classes obres". El Foment va col·laborar amb la Solidaritat Catalana i el 1912 s'adherí a la Unió Federal Nacionalista Republicana.¹⁶

Les joventuts del partit publicaren, el 1917, com "Joventut nacionalista republicana", el setmanari de curta vida "Catalunya Nació". En el seu primer número, del 2 de

⁸ Idem. 344.

⁹ F. Cucurull: "Panoràmica del nacionalisme català", III, pp. 119.

¹⁰ Santasusagna, op. cit. 347-348, dóna a Font de Rubinat un protagonisme que no es desprèn de la lectura dels debats.

¹¹ Santasusagna, ídem. pp. 348-351.

¹² Cucurull, ídem. pp. 157.

¹³ Santasusagna, ídem. pp. 353.

¹⁴ Per a més detalls i referències el meu treball ja citat, pp. 7-8.

¹⁵ F. Gras: "El periodismo en Reus", 2 edició, pp. 39.

¹⁶ Vegi's per ampliar: M. Roca: "Records de la meua vida, II", a Xaloc, núm. 44, pp. 152-153 i ídem. núm. 61, pp. 60-62.

juny, diran defensar "els ideals republicans i l'autonomia de Catalunya" i ser "homes d'esquerra i aimants de la llibertat dels pobles oprimits". En la guerra europea van a favor dels aliats i en la disputa "entre el capital i el treball", a favor del darrer.

e) El Foment feia sortir, l'1 de desembre de 1906, el primer número del setmanari "Foment", més endavant transformat en diari.¹⁷ En aquesta publicació, l'anarquista reusenc Joan Montseny, que signava Federic Urales, publicarà tot un seguit d'articles sota el lema general de "Per Catalunya", a principis del 1912. Montseny hi afirmarà l'eficàcia social ineludible de qualsevol govern català que, creu, sigui del color que sigui, des-cansarà sempre damunt "la llibertat i del dret",¹⁸ per això defensa el dret a l'autodeterminació.

El mateix periòdic havia publicat, el 1908, com a fulletó, el text de Pere Cavallé: "Catalunya-Ciutat", on afirmarà la unitat nacional dels PPCC. La consciència nítida de Cavallé en aquest sentit li prové de la seva formació literària al costat de l'Aladern, el qual partint de l'occitanisme arribarà a una molt clara consciència de PPCC com a unitat nacional.¹⁹ Paral·lelament, Salvador Bové hi arribarà a través del lul·lisme. Bové creu, per exemple, que l'acompliment nacional té lloc en el segle XIII amb la reconquesta de Mallorca i del País Valencià.²⁰

f) És important destacar l'assumpció pels socialistes reusencs del fet nacional. Les

mostres més clares són els textos de l'A. Martí Bages i J. Recasens Mercader. Em limitaré aquí a repetir algunes de les opinions de Recasens per ser les més conegudes. El 1906, militant ja en el PSOE, considerava el nacionalisme una idea avançada.²¹ Nombrosos textos seus aniran clarificant la postura²² i agermanarà en el desconeixement del tema a socialistes i conservadors espanyols. Recasens preconitza la catalanització en l'ideari i en la llengua del PSOE dins l'àmbit català, per motius ideològics i de pràctica política, ja que pot ser un element eficaç per a la captació de les classes populars. El 1931, arribarà a afirmar: "Com pot oposar-se la democràcia socialista al reconeixement d'una personalitat col·lectiva, com pot ésser enigma àdhuc del separatisme si el seu ideal és la múltiple varietat de nacionalitats lliures dintre d'una internacional única?"²³ tot acusant de passada al seu partit de ser més espanyolista que no pas català.²⁴

g) Sota la dictadura de Primo de Rivera es produiran diversos actes de resistència. Quatre militants del Foment Nacionalista Republicà seran detinguts en un mes, acusats de cremar banderes espanyoles.²⁵ J. M. Prous i Vila, autor de poemes patriòtics i militant d'Estat Català, les publicacions del qual distribuïa per la ciutat, serà detingut el 12 de setembre de 1924 amb cinc companys, acusats d'haver penjat una bandera separatista.²⁶ L'empresonament durà tres setmanes i els presos eren visitats efusivament cada dia

¹⁷ Per a les vicissituds de "Foment", vegi's el meu article del 12 de desembre de 1976 al diari "Avui".

¹⁸ Per a més detalls el meu treball citat pp. 6.

¹⁹ Vegi's, per exemple, "Ramas de la literatura catalana" a "Lo Somatent", 13 de novembre de 1897.

²⁰ S. Bové: "La filosofia nacional de Catalunya", Barcelona 1902, especialment pp. 34. També a Tarragona, el 1911, l'Ateneu convoca un certamen d'homenatge a Jaume I i s'ofereix un premi per l'estudi de la importància de D. Jaume en la constitució definitiva de la Nacionalitat Catalana".

²¹ "Aclaración" a "Pàtria nova", núm. 37, de l'1 de gener de 1906, pp. 296-297.

²² Veure el meu treball citat i X. Cuadrat, en diversos treballs.

²³ "Que és socialisme?". Reus 1931, pp. 162.

²⁴ Idem. pp. 187. En canvi un altre líder socialista local, A. Fabra Rivas, es destacarà sempre per la seva aversió al fet nacional.

²⁵ M. Roca: "Cinc setmanes al castell de Pilats". Reus 1925.

²⁶ J. Fort: "Diario reusense... 1923-1924", pp. 196, 199-200 i 205 i 210.

per un elevat nombre de conciutadans.²⁷ Els sis detinguts estigueren unes tres setmanes entre reixes. S. Torrell i Eulàlia serà deterrat de la ciutat per al·legar desconeixement de la llengua espanyola. Amb tot, i sota un caire humorista, va transpirant el nacionalisme. Torrell i Prous estamparen, el 1923, la revista "Reus 1973" on es publicava la notícia, datada l'any del títol, de la signatura del tractat de comerç de Catalunya "amb la veïna nació d'Espanya".²⁸

h) El màxim reivindicador del fet nacional comú dels PPCC és Joaquim Santasusagna. Santasusagna, de formació autodidacta, escriurà habitualment a "Les circumstàncies", òrgan d'Acció Catalana, encara que sense militar en el partit²⁹ i, desaparegut el diari arran de la revolta del 1936, al setmanari "Estat català", mantenint-se independent. Santasusagna seguirà en bona part les teories d'A. Rovira i Virgili i les explicarà de forma amena i entenedora. "En parlar de la nació catalana no hem de circumscriure modestament la seva extensió al Principat. Tan català és aquest com la gran part oriental del Regne de València, com les terres d'enllà la mar que són les Balears i el territori sard de l'Alguer, com el petit estat feudal d'Andorra, com les comarques incloses dins l'estat francès (...) com la faixa oriental de les províncies aragoneses".³⁰ Santasusagna veu en la història i la cultura, bàsicament la llengua, el nexa nacional i utilitza la paraula *regions*

per batejar els components de la nostra nació en el sentit que li donen les actuals avantguardes. Preconitza, a gran escala, una federació europea de nacions, no d'estats, per acabar amb les lluites continentals³¹ i a nivell local "la Gran Catalunya" que estaria constituïda per la federació dels quatre països, tot afirmant que "ens els mirem germans, amb igualtat de drets i no pas com un hereu privilegiat i tres cabalers supeditats a la seva fortuna".³² Si l'autor té clara la consciència nacional, no passa el mateix amb la de classe.³³ Sols el sotrac de la revolta militar el desvetlla parcialment i el fa creure en l'intercercionalisme,³⁴ encara que de forma vaga i pel que fa referència al fet nacional, ja que per altra banda arribarà a afirmar que feixisme i comunisme es donen la mà per abatre el sentiment nacional.³⁵

i) Amb menor profunditat de pensament, però amb superior embranzida demagògica, hi ha les publicacions de Jaume Aguadé i Miró. Aguadé parteix d'un plantejament erroni, tot i la seva militància a Estat Català, en creure que és el fracàs de la incidència en la política estatal el que féu deixar de creure en la unitat de l'estat,³⁶ però en canvi reivindica el protagonisme popular ("els obrers i els revolucionaris catalans") en la lluita nacional que en un estirabot fa recular fins als remences i a les germanies.³⁷ Aguadé preconitza la federació per aconseguir "la unió dins la llibertat".³⁸ Conscient

²⁷ P. Vidal: "El convencionalisme de la vida" pp. 10-109. El diari "Las circunstancias", encara castellà i possibilista, afirma el dia 19 de setembre de 1924 que "los detenidos son muy visitados".

²⁸ "Reus 1978, núm. 1.442, 20 de gener de 1973. Any XXXVI" (1923).

²⁹ Per "Les circumstàncies", vegeu al meu article a "Avui" del 21 de novembre de 1976. Per més detalls sobre Santasusagna, el meu opuscle citat pp. 11-15.

³⁰ "Nació i estat". Reus 1931, pp. 8.

³¹ Idem. pp. 22.

³² "El nostre federalisme" a "Les circumstàncies", 1 de maig 1932.

³³ Vegi's alguns articles reproduïts a "Paraules d'ahir", tria i pròleg de Pere Anguera, Reus 1974.

³⁴ "Esser nosaltres" a Estat Català, 3 d'abril de 1937.

³⁵ "Catalunya, poble dissortat", idem. 27 de novembre de 1937.

³⁶ "Catalunya i la revolució", Barcelona 1930, pp. 12.

³⁷ Idem. pp. 40.

³⁸ Idem. pp. 95.

que el seu ideal no és possible sense una ruptura, pot lligar com a tàcticament sinònims, i d'aquí el títol del seu treball, Catalunya i revolució.³⁹ Tot i el seu maximalisme verbal, no destaca tampoc el problema social, ni la seva inserció dins la lluita d'alliberament.

j) No és possible, per ara, determinar quan i com es va fundar Estat Català a Reus. De tota manera, els ròssecs del 6 d'octubre significaren un mínim de vuitanta-tres detinguts, encara que no tots militessin en el partit, ja que, al costat del cap del sometent local Josep Pujol, hi trobem dirigents socialistes com Ramir Ortega o radicals com Jaume Simó.⁴⁰ El dia 5, l'Aliança Obrera preconitzava la vaga general que fou bastant seguida, es cremaren diaris de dretes en els quioscs i la guàrdia d'assalt i el sometent patrullava pel carrer; el dia 6, la guàrdia d'assalt desallotja el local de l'Aliança Obrera "per tal d'evitar que hi hagués una reunió a les quatre de la tarda per proclamar la Unió de Repúbliques Socialistes". Un grup de joves armats va intentar ocupar l'estació de la línia fèrria de M.S.A., però ho impedí la guàrdia civil. Davant el rumor que un regiment de Tarragona pujava a proclamar l'estat de guerra, es formaren grups armats per impedir-ho; mentre s'intentà, sense èxit, ocupar la caserna de cavalleria. En plena eufòria de revolta s'aixequen les vies fèrries i es tallen les carreteres i un grup de cotxes surt cap a Barcelona, i són detinguts a Tarragona. El dia 7, es desarma i es deté el sometent, la

policia i la guàrdia d'assalt, i s'incauta l'emissora local.⁴¹ L'ajuntament fou destituït i es nomenà una gestora.⁴²

L'Estat Català pren un protagonisme públic en època de guerra quan, entre 1937 i 1938, publica un setmanari amb el nom del partit. En aquell moment la seva militància havia de ser elevada ja que a finals de 1937 diuen tenir 60 militants en el front.⁴³ En aquesta publicació hi haurà els primers testimonis de l'agermanament, net i clar, de la lluita nacional i de la social. Afirment: "detestem aquell nacionalisme carrincló del qual algú parlava, perquè som d'acció", aspiren com a mínim a la república federal i preconitzen un sindicat català únic.⁴⁴ En el mateix número un solt lliga el centralisme que està contra l'autodeterminació, sigui de la mena que sigui, amb el feixisme: "qui no el sàpiga respectar, no es pot dir liberal. Per esquerrà, per avançat que es cregui, està a l'altura del feixisme". En canvi la lluita per la independència és presentada en la pràctica i en la teoria com a antifeixista.⁴⁵ La independència es justifica: "perquè està comprovat que els pobles han de gaudir de la més absoluta llibertat per a poder desenvolupar-se eficaçment en llurs progressos socials, culturals i espirituals".⁴⁶ Per això el mateix autor pot acabar un article dient: "Catalans, homes de l'hora que vivim (...) Dignifiquem-vos com a catalans, com a treballadors i com a homes"⁴⁷ seguint en la lluita. Per això no ha d'estranyar que la gent d'Estat Català lloï Rússia i la posi com a principal creditor dels catalans en la seva lluita.⁴⁸

³⁹ Idem. pp. 157.

⁴⁰ Vegi's la llista de detinguts a T. Berdal: "Los presos de Manuel Arnús", Reus 1935, pp. 304-306.

⁴¹ "Diari de Reus", 11 d'octubre de 1934. La dreta emparada en el "Semnario Católico" parla dels "obceados (que) lucharon a un lado de la Generalidad" i dels "heroicos soldados de España". Cifra: "Después de la tragedia" per Fritz, a "Semnario Católico" 13 d'octubre de 1934.

⁴² "Les circumstàncies", 11 d'octubre de 1934.

⁴³ "Estat Català", núm. 32, 2 d'octubre de 1937.

⁴⁴ "El nacionalisme i el feixisme" a idem. núm. 24, 7 d'agost de 1937.

⁴⁵ Vegi's, per exemple, Lluís Mas: "L'ofensiva contra Catalunya" a idem. idem.

⁴⁶ J. Bertran i Déu: "Estat Català és una força que cal considerar", idem. núm. 37, 6 de novembre de 1937.

⁴⁷ "Per la unió dels catalans nacionalistes", idem. núm. 44, 1 de gener de 1938.

⁴⁸ M. "La URSS i Catalunya", idem. núm. 37, 6 de novembre de 1937. Per a més detalls el meu treball citat pp. 16-18.

k) Acabat aquest breu repàs, esquemàtic però significatiu, em sembla que es poden començar a treure conclusions, ara per ara com a índici, per intentar bastir més endavant una lectura total i conseqüent de l'evolució del pensament nacional a Reus. Sóc conscient del risc de les cites: de les més contundents i de les agafades pels pèls. És evident que poden ser la mostra d'un cas aïllat o d'un moment de rauxa, però també, i és més probable, la punta esquifida d'un voluminós iceberg de militància i declarada consciència ideològica. La seva persistència, malgrat la persecució, és evident. Estic d'acord amb el professor Termes en la necessitat de replantejar molts aspectes de la interpretació de les ideologies en la nostra història.⁴⁹ Fent de nou un salt enrera, no deixa de sorprendre i de complicar moltes interpretacions que el 1790 un mestre municipal, Ramon Camí, faci imprimir un cartell en espanyol, tot anunciant que ensenya i domina el català, el castellà i el llatí.⁵⁰ Però em sembla molt més significatiu l'anàlisi de manuscrits de memòries conservats en el mateix arxiu. En el primer, un membre de la burgesia il·lustrada, que comença a escriure al 1835, tot i que les seves notícies vagin de 1808 a 1846, el doctor Antoni Pons i Anguera utilitza l'espanyol. En el segon, un capellà integrista, Francesc Torné i Domingo, que anota entre 1838 i 1883, ho fa en català, amb ortografia protohistòrica, però amb una llengua força neta de barbarismes. Llengua a part, els dos textos són amorfos de qualsevol altre veïtat. La llengua no és el tot, però tanmateix traeix alguna cosa, ni que sigui tan sols l'hàbit de fer sermons en una llengua o l'altra. Quines conclusions permet, doncs, tot el material precedent? En altres paraules: Existeix una autèntica consciència nacional? I si hi és, qui la detenta? Em sembla, i de forma evident, que la primera resposta ha de ser positiva. Contra la rèplica

dels llargs períodes de letàrgia hi ha els exabruptes, però no és lícit l'apriorisme. La letàrgia es correspon amb els moments de govern més dur; l'afirmació d'un nacionalisme, en canvi, es dona en els moments de llibertat d'expressió. I és evident que una ideologia, per més visceral que sigui, no surt en un dia, ni aconsegueix adeptes, sinó que és el reflex del que s'ha anat covant. Ara és fàcil fer el miratge amb el franquisme, on en principi durant quaranta anys tothom hauria alçat el braç i combregat dia sí, dia no. Que l'esperit nacional és present, i fins i tot es pot seguir documentalment al llarg del segle XX, queda fora de discussió. Ara bé, el problema, i la resposta és per mi la més important, és qui el sustenta. Per utilitzar un llenguatge esquemàtic: La burgesia o les classes populars. De nou es presenta un problema extern: És la burgesia i no les altres classes, aquí com arreu, la que controla els mitjans de comunicació i per tant la que tindrà més possibilitats de deixar rastres del seu ideari. Burgesia o classes populars? El dilema es manté i ara com ara és difícil donar una resposta científica. No n'hi ha prou amb recollir mostres de l'ideari; caldria fer, i això és quasi impossible per la dispersió i destrucció dels arxius, una anàlisi de la militància política. Tot i ser una opinió apriorística, crec que l'arrel popular, màxim petit burgesa del moviment nacionalista a Reus, entre 1868 i 1938 es pot donar com a segura. Almenys cap dels grans oligarques, o els seus partits, no se'n fan ressó, mentre que, a mesura que el temps avança, els partits populars d'arrel nacional consoliden la base. La prova final estaria en l'esclatant èxit del 14 d'abril del 1931, on la candidatura "Entesa Republicana Catalanista", integrada per Foment Nacionalista Republicà, L'Acció Catalana, El Centre Autonomista Republicà i la Casa del poble⁵¹ obté més de 4.400 vots, amb la qual cosa copa l'ajuntament. El triomf és to-

⁴⁹ "Problemes d'interpretació" a Col·loqui d'historiadors, pp. 43-54.

⁵⁰ AHMR' Carpeta: "Educació segle XVIII".

⁵¹ "Les circumstàncies", 12 d'abril de 1931. Segons el testimoni de vells militants, el Foment tindria durant el període republicà entre 1.200 i 1.500 afiliats, d'una àmplia estratigrafia social, botiguers i escriptors majoritàriament.

tal, no ja en tota la ciutat, sinó en tots i cadascun dels districtes.⁵² La propaganda s'havia fet dient que si no es volia "que Catalunya segueixi junyida al carro escardalenc d'un Estat que es desploma d'un règim d'opressió", sinó que es volia conquerir "la jerarquia dels països civilitzats... els pobles

lliures" calia "com a home i com a patriota... per Catalunya i per la República" votar la coalició.⁵³ I com a homes i com a patriotes, per Catalunya i per la República, el poble va votar. La burgesia en canvi abonà la candidatura de la Lliga.

⁵² "Les circumstàncies", 14 d'abril de 1931.

⁵³ Idem. 12 d'abril de 1931: "La màxima festa civil".